

РОЗРОБКА СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ З УРАХУВАННЯМ ПРИНЦИПІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ

О. О. Резнікова

У статті досліджені методологічні засади розробки стратегії національної безпеки, визначені шляхи їх удосконалення з метою більш ефективного реагування на сучасні виклики й загрози та зміни безпекового середовища. Доведено необхідність подальшого розвитку теоретичних основ національної безпеки з урахуванням концепту національної стійкості.

Визначено місце стратегії національної безпеки у системі документів середньо- і довгострокового планування у сфері національної безпеки. Досліджено еволюцію Стратегії національної безпеки України, починаючи з моменту прийняття її першої редакції. Розроблені рекомендації щодо підготовки нової редакції Стратегії національної безпеки України відповідно до вимог Закону України «Про національну безпеку України».

Визначені принципи забезпечення національної стійкості, запровадження яких дозволяє модернізувати систему забезпечення національної безпеки з метою її адаптації до швидких змін сучасного безпекового середовища, впливу загроз гібридного типу.

Встановлено, що немає підстав говорити про заміну системи забезпечення національної безпеки системою забезпечення національної стійкості. Як і немає необхідності у паралельному функціонуванні цих двох систем. Більш раціональним виглядає забезпечення національної безпеки за принципами національної стійкості, оскільки це здатне викликати синергетичний ефект у вигляді набуття системою забезпечення національної безпеки нових властивостей. У свою чергу, такий підхід дозволяє суттєво підвищити ефективність протидії сучасним загрозам і небезпекам, а також раціонально використовувати обмежені ресурси держави.

Доведено, що ключові принципи розбудови національної стійкості мають знайти відображення у нових державних стратегічних документах, передусім у Стратегії національної безпеки України.

Ключові слова: національна безпека, стратегія, національна стійкість, загрози, безпекове середовище.

Резнікова
Ольга Олександрівна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу проблем національної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень

Olga Reznikova

DEVELOPING A NATIONAL SECURITY STRATEGY BASED ON THE PRINCIPLES OF NATIONAL RESILIENCE

The article explores the methodological principles of the national security strategy development and the ways of their improvement in order to more effectively respond to modern challenges, threats and changes in the security environment. Author proves the necessity of further development of the theoretical foundations of national security taking into account the concept of national resilience.

The role of the national security strategy in the system of medium and long-term planning in the field of national security is determined. The evolution of the Strategy of National Security of Ukraine since the adoption of its first edition is researched. Recommendations on preparation of a new edition of the National Security Strategy of Ukraine in accordance with the requirements of the Law of Ukraine «On National Security of Ukraine» are developed.

The principles of ensuring national resilience are determined. The most important of them are comprehensive approach, collaboration, awareness, continuity, preparedness, and communications. The introduction of these principles allows to modernize the system of ensuring national security in order to adapt it to the rapid changes of the modern security environment and the impact of threats of the hybrid type.

Author proves that there is no reason to talk about replacing the system of ensuring national security with the system of ensuring national resilience. As well there is no need for the parallel operation of the both systems. It is more rational to ensure national security on the principles of national resilience, since it can cause a synergistic effect in the form of new qualities of the national security system. At the same time, it allows to improve the effectiveness of counteracting modern threats and challenges, as well as rational use of limited state resources significantly.

It is proved that the key principles of building national resilience should be reflected in the new strategic documents of the state, first of all, in the National Security Strategy of Ukraine.

Keywords: national security, strategy, national resilience, threats, security environment.

Постановка проблеми. У системі забезпечення національної безпеки і процесі прийняття рішень будь-якої країни особливе значення мають концептуальні політичні документи держави, передусім Стратегія національної безпеки. Такі документи висвітлюють систему офіційних підходів щодо ролі та місця держави в сучасному світі, її національних цінностей, інтересів і цілей, а також сили, засоби й способи попередження та знешкодження зовнішніх і внутрішніх загроз. Відповідні закони визначають основи організації та принципи функціонування системи забезпечення національної безпеки, а положення зазначених стратегічних документів можуть визначати напрями розвитку або ж реформування цієї системи.

У той же час, зміни, що відбуваються у глобальному безпековому середовищі, потребують певного вдосконалення концептуальних підходів до забезпечення національної безпеки з метою адекватного та ефективного реагування на нові виклики й загрози, що має знайти відображення й у відповідних стратегічних документах держави.

Аналіз наукових публікацій та досліджень. Теоретичні засади як національної безпеки в цілому, так і окремих її складових, сформовані й розвиваються вже протягом кількох століть. За цей час концептуальні підходи до забезпечення національної безпеки, як і саме поняття «безпеки», зазнали істотних змін, що можна простежити, зокрема, за роботами таких авторів, як-от: Б. Бузан, О. Вейвер, Р. В. Джонс, Е. П. Томпсон, Д. Чендлер та ін.

Українські вчені також долучилися до цього дослідницького процесу. У їхніх наукових працях достатньо уваги приділяється, зокрема, питанням стратегічного планування та розробці концептуальних документів у сфері національної безпеки. Тут слід зазначити роботи В. Т. Білоуса, В. П. Горбуліна, А. Б. Качинського, Н. Р. Нижник, Г. П. Ситника та інших науковців.

У той же час, безпекові умови, що формуються нині, вимагають запровадження нових підходів до забезпечення національної безпеки, серед яких найбільш актуальним є формування національної стійкості. Хоча низка країн – членів НАТО та ЄС вже застосовують на практиці

окремі механізми забезпечення національної стійкості, у теорії це питання залишається ще мало дослідженим, особливо в Україні.

Метою цієї статті є визначення шляхів удосконалення методологічних засад розробки стратегії національної безпеки, підготовка рекомендацій щодо запровадження принципів національної стійкості у сфері національної безпеки України.

Виклад основного матеріалу. Необхідність розробки Стратегії національної безпеки визначена законодавством України: до 2018 р. – Законом України «Про основи національної безпеки України», нині – Законом України «Про національну безпеку України» [1]. Хоча першим законодавчим актом не були встановлені чіткі вимоги щодо розробки такого документа, на практиці в ньому визначалися загрози для національної безпеки та пріоритетні напрями і завдання безпекової політики держави. Відповідно до світової практики такі стратегії мають періодично оновлюватися з метою урахування змін, які відбуваються у безпековому середовищі.

Перша Стратегія національної безпеки України (далі – *Стратегія*) була прийнята в 2007 р. [2]. У документі визначався достатньо широкий спектр загроз національній безпеці, багато з яких залишаються актуальними й донині. Йдеться, зокрема, про невідповідність сектору безпеки України потребам суспільства, недостатню національну єдність та консолідацію суспільства, негативні зовнішні впливи на інформаційний простір, про тероризм тощо. Водночас завдання державної політики у сфері національної безпеки були визначені значною мірою декларативно, що не сприяло досягненню визначених цілей з подолання або мінімізації дії загроз.

Наступна Стратегія національної безпеки була затверджена Президентом України в 2012 р. [3]. У ній відображалися зміни, що відбулися на той час у безпековому середовищі України, а також визначалися важливі завдання у сфері захисту інтересів особи, суспільства та держави. Зокрема, передбачалася необхідність: проведення судової, адміністративної реформ; протидії корупції; реформування сектору безпеки і оборони як цілісної системи, зміцнення його функціональної спроможності; підвищення ефективності використання державних коштів; забезпечення дієвого контролю за діяль-

ністю природних монополій; диверсифікації джерел постачання енергоресурсів, підвищення ефективності їх використання; подолання диспропорцій у соціально-гуманітарній сфері; створення безпечних умов для життєдіяльності населення та інші важливі заходи. Проте і в цій Стратегії національної безпеки України значного прогресу за відповідними напрямками не було досягнуто, оскільки визначені в документі завдання залишилися здебільшого нереалізованими.

Хоча переважна більшість загроз і пріоритетів державної політики у сфері національної безпеки станом на початок 2014 р. залишалися актуальними, ситуація в Україні і навколо неї радикально змінилася – розпочалася широкомасштабна агресія Російської Федерації (РФ) проти нашої держави. Реагувати необхідно було негайно, тому що йшлося про захист національного суверенітету і територіальної цілісності держави, збереження життів українських громадян. Оскільки Україна не була і не є членом міжнародних військово-політичних союзів, розраховувати доводилося виключно на власні сили, а це потребувало відповідного перерозподілу ресурсів держави та перегляду пріоритетів у сфері національної безпеки і оборони.

Отже, на порядку денному постало питання про оновлення Стратегії національної безпеки України. Крім того, відповідно до версії документа від 2012 р. Україна мала дотримуватися політики позаблоковості, а Російська Федерація була визначена стратегічним партнером, що вже не відповідало ні дійсності, ні національним інтересам.

У 2015 р. було затверджено нову редакцію Стратегії національної безпеки України [4]. У цьому документі було чітко зазначено, що найбільшу загрозу для України на поточному етапі становлять агресивні дії РФ, які здійснюються для виснаження української економіки та підриву суспільно-політичної стабільності з метою знищення держави Україна та захоплення її території. Основними напрямками державної політики національної безпеки України було визначено: відновлення територіальної цілісності України; створення ефективного сектору безпеки і оборони; підвищення обороноздатності держави; реформування та розвиток розвідувальних, контррозвідувальних і правоохоронних органів; реформування системи державного управління; забезпечення нової якості антикорупційної політики; забезпечен-

ня інтеграції в ЄС і особливого партнерства з НАТО. Крім того, було визначено низку важливих заходів у ключових сферах національної безпеки: зовнішньополітичній, економічній, енергетичній, інформаційній, кібернетичній, екологічній, захисту критичної інфраструктури.

На відміну від попередніх версій Стратегії, в останній завдання державної політики у сфері національної безпеки були визначені достатньо чітко. Крім того, ці завдання узгоджувалися з положеннями інших програмних документів держави – Коаліційної угоди, Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», що засвідчувало не лише наміри, а й наявність політичної волі керівництва держави щодо реалізації відповідних заходів.

Чинна Стратегія національної безпеки України спрямована на реалізацію визначених у ній пріоритетів державної політики національної безпеки, а також низки відповідних реформ до 2020 р. Очевидно, що вже у 2019 р. необхідно буде провести детальний аналіз стану виконання цієї Стратегії, а також започаткувати черговий етап оновлення цього документа відповідно до вимог статті 26 Закону України «Про національну безпеку України». Якість підготовки нової редакції Стратегії національної безпеки України має надзвичайно важливе значення, оскільки Стратегія є основою для розробки всіх інших документів щодо планування у сферах національної безпеки і оборони.

Як зазначає Г. П. Ситник, «розробка Стратегії НБ (національної безпеки. – *О. Р.*) розглядається як мистецтво і як наука створення та використання політичних, економічних та інформаційних можливостей держави, а також її збройних сил у мирний і воєнний час для виконання національних завдань» [5, с. 144].

Проте слід враховувати, що сучасне безпекове середовище характеризується високим рівнем динамізму та невизначеності. Традиційні загрози набувають нових форм, поширюються загрози гібридного типу, які стає все складніше ідентифікувати, набагато активніше заявляють про себе недержавні актори, посилюються процеси глобальної взаємозалежності. За таких умов забезпечення безпеки силами національних держав стає надзвичайно складним завданням і потребує нових підходів.

Класичних заходів із запобігання та протидії загрозам уже недостатньо для того, щоб люди,

суспільство і держава були захищені в достатній мірі. Постає питання про набуття системою забезпечення національної безпеки нової якості, котра давала б змогу адаптуватися до таких змін і працювати безперебійно навіть в умовах кризи.

З огляду на те, що російська загроза, як і глобальна безпекова невизначеність, мають довгостроковий характер, запровадження Концепції національної стійкості повністю відповідає інтересам України.

Ураховуючи світові тенденції та особливості безпекового середовища України, видається доцільним подальший розвиток системи забезпечення національної безпеки здійснювати з урахуванням принципів національної стійкості. У їхню основу має бути закладене спільне розуміння суб'єктами загроз і безпекових процесів, ефективна взаємодія всіх суб'єктів, активне співробітництво держави з приватним сектором та громадянським суспільством на всіх етапах підготовки, запобігання, виявлення, реагування та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій і кризових явищ у сфері національної безпеки України.

Практична реалізація принципів національної стійкості для забезпечення національної безпеки має знайти відображення під час оновлення Стратегії національної безпеки і формування державної політики у відповідній сфері. Передусім при підготовці проекту нової редакції Стратегії національної безпеки України доцільно визначити мету, принципи, цілі та завдання розбудови національної стійкості.

Ускладнює ситуацію те, що наразі відсутні чіткі критерії і стандарти щодо забезпечення національної стійкості. Навіть визначення цього поняття трактується експертами по-різному.

Проведений автором аналіз дозволяє стверджувати, що системи забезпечення національної безпеки і національної стійкості мають як спільні, так і відмінні риси [6; 7]. В узагальненому вигляді ці системи складаються з однакових суб'єктів і мають певну подібність об'єктів, проте відрізняються метою. Так, метою забезпечення національної безпеки (а, відповідно, і її системи) є відсутність загроз і небезпек або захист від них. Одночасно забезпечення національної стійкості передбачає не відсутність, а постійну наявність потенційних або явних загроз і небезпек, а це вимагає не лише здат-

ності протидіяти їм, а й адаптуватися до їхньої постійної дії без втрати ефективності державного управління.

Загалом для вирішення низки завдань у сфері забезпечення національної безпеки, особливо тих, де держава відіграє провідну роль, більше підходять традиційні принципи та методи. У той же час, для реагування на нові загрози (особливо гібридного типу) мають бути запропоновані інші механізми, побудовані за принципами національної стійкості. Особливо актуальним такий підхід є для вирішення завдань, які потребують взаємодії різних суб'єктів або розподілу відповідальності.

В. П. Горбулін та А. Б. Качинський звертають увагу на принципи соціального розвитку суспільства, які мають бути враховані під час розробки Стратегії національної безпеки [8, с. 214–215]. Серед них, зокрема, «принцип ненульового (прийнятого) ризику», відповідно до якого «необхідно намагатися досягти такого рівня ризику в усіх сферах життєдіяльності, який можна розглядати як прийнятний». Зазначений принцип дуже близький до концепту національної стійкості. Розвиваючи цю тезу, можна дійти висновку про необхідність урахування принципів національної стійкості при підготовці Стратегії національної безпеки.

Однак зазначимо, що немає підстав говорити про заміну системи забезпечення національної безпеки системою забезпечення національної стійкості. Як і немає необхідності у паралельному функціонуванні цих двох систем.

З огляду на обмеженість державних ресурсів і спільні характеристики обох систем більш доцільно вести мову про забезпечення національної безпеки за принципами національної стійкості, адже саме це здатне викликати синергетичний ефект у вигляді набуття системою забезпечення національної безпеки нових властивостей, що дозволяє суттєво підвищити ефективність протидії сучасним загрозам і небезпекам.

Ключові принципи розбудови національної стійкості, які мають знайти відображення в нових стратегічних документах держави, передбачають, зокрема:

- запровадження комплексного підходу до протидії загрозам широкого спектра на різних етапах;

- налагодження ефективної взаємодії між усіма суб'єктами, як державними, так і недержавними;
- запровадження єдиних підходів щодо виявлення, ідентифікації та оцінки загроз, підвищення рівня обізнаності суб'єктів з особливістю їхніх впливів;
- забезпечення безперервності процесу державного управління та бізнес-процесів, надання критично важливих послуг населенню;
- проведення навчань, тренувань, визначення порядку дій під час кризової ситуації та після неї з метою забезпечення високого рівня готовності всіх суб'єктів;
- налагодження стійких двосторонніх каналів комунікації уповноважених державних і місцевих органів з населенням тощо.

На Варшавському саміті НАТО 2016 р. серед інших важливих рішень було визнано за необхідне посилювати стійкість як важливий напрям протидії гібридним загрозам. Лідери держав – членів НАТО ухвалили Зобов'язання щодо посилення стійкості, одним із яких є необхідність забезпечення безперервності державного управління та надання критично важливих послуг населенню [9].

Слід зауважити, що експерти НАТО застосовують комплексний підхід до питань стійкості, який полягає у підвищенні рівня готовності різних суб'єктів до всього спектра загроз будь-якого походження. При цьому зазначається, що здатність держави забезпечити ефективне управління, особливо в кризові періоди, має визначальне значення для національної безпеки в сучасних умовах підвищеної невизначеності та вразливості.

З метою розвитку прийнятих на саміті рішень 21–22 вересня 2016 р. у м. Варшаві (Польща) відбувся семінар «Досягнення базових вимог НАТО щодо безперервності державного управління», у якому взяли участь представники державних органів і експерти з країн – членів і партнерів НАТО.

На цьому семінарі серед основних напрямів забезпечення безперервності державного управління були визначені такі:

- здатність приймати, роз'яснювати й реалізовувати рішення;

- необхідність виконання рішень у законний, ефективний і підзвітний спосіб, навіть у кризових умовах [10].

Також було підкреслено, що зниженню ризиків настання хаосу та дезорганізації в суспільстві під час криз сприяє не лише правильно організована й упорядкована у правовій площині система державного управління, передусім у сфері національної безпеки, а й своєчасно запроваджений комплекс заходів щодо її захисту від наслідків терористичних, інформаційних загроз, кібератак, природних катастроф, ворожих зовнішніх впливів тощо. Важливе значення має також ефективна міжвідомча взаємодія.

Висновки

1. З розвитком суспільних відносин відбувається періодичний перегляд концептуальних підходів до забезпечення національної безпеки. Зміни, що нині мають місце в глобальному безпековому середовищі, потребують як адекватного відображення в теорії, так і ефективного реагування на практиці. Теоретичні основи національної безпеки все щільніше переплітаються з концептом національної стійкості, який, зокрема, дозволяє ефективно протистояти новим гібридним загрозам.

2. Практична реалізація принципів національної стійкості для забезпечення національної безпеки має знаходити відображення у стратегічних і концептуальних документах держави, передусім у Стратегії національної безпеки.

3. Принципово важливе значення у розбудові національної стійкості мають:

- комплексний підхід;
- взаємодія усіх суб'єктів;

- високий рівень обізнаності;
- безперервність;
- високий рівень готовності;
- стійкі комунікації.

4. Питання розбудови національної стійкості є надзвичайно важливим для України, оскільки гібридна агресія РФ проти нашої держави має довгостроковий і широкомасштабний характер. У стратегічному плані доцільно відмовитися від хаотичного запровадження окремих механізмів забезпечення стійкості на користь системного і комплексного підходу, затвердженого на рівні Стратегії національної безпеки, як це зроблено, наприклад, у Великій Британії.

З метою раціонального та ефективного витрачання бюджетних коштів доцільно вести мову про запровадження принципів національної стійкості у сфері національної безпеки, а не про створення окремої системи національної стійкості як нової складної адміністративної структури (на кшталт «Міністерства національної стійкості»).

У цьому контексті актуальним є вивчення досвіду країн – членів НАТО та ЄС, оскільки стратегічний курс України полягає в інтеграції у європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства у Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору.

5. Розробка проекту нової редакції Стратегії національної безпеки України у порядку, визначеному Законом України «Про національну безпеку України», має здійснюватися з урахуванням принципів національної стійкості. Для цього в проекті документа доцільно визначити мету, принципи, цілі та завдання розбудови національної стійкості.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2018. – № 31. – Ст. 241.
2. Указ Президента України «Про Стратегію національної безпеки України» від 12 лютого 2007 р. № 105/2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/105/2007/ed20070212>
3. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 червня 2012 року «Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України» від 08 червня 2012 р. № 389/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/389/2012/paran18#n18>

4. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» від 26 травня 2015 р. № 287/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>
5. Ситник Г. П. Концептуальні засади забезпечення національної безпеки України : навч. посіб. / у 3 ч. Ч. 3 : Державна політика та основи стратегічного планування забезпечення національної безпеки. – К. : НАДУ, 2010. – 208 с.
6. Резнікова О. О. Особливості формування державної політики за принципами національної стійкості // Вісник Львів. ун-ту. Серія «Філософсько-політологічні студії». – 2018. – № 18. – С. 349–353.
7. Резнікова О. О. Забезпечення національної безпеки і національної стійкості: спільні риси і відмінності // Вісник Львів. ун-ту. Серія «Філософсько-політологічні студії». – 2018. – № 19. – С. 170–175.
8. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки : монографія / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський. – К. : НІСД, 2010. – 288 с.
9. Commitment to enhance resilience. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Warsaw, 8-9 July 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133180.htm?selectedLocale=en
10. Allies move forward on enhancing NATO's resilience [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_135288.htm?selectedLocale=en

References

1. Zakon Ukrainy «Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy» vid 21 chervnia 2018 r. № 2469-VIII [Law of Ukraine “On National Security of Ukraine” dated June 21, 2018, No. 2469-VIII]. (2018). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> [in Ukrainian].
2. Ukaz Prezidenta Ukrainy «Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy» vid 12 lutoho 2007 r. № 105/2007 [Decree of the President of Ukraine “On the Strategy of National Security of Ukraine” dated February 12, 2007 No. 105/2007]. (2007). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/105/2007/ed20070212> [in Ukrainian].
3. Ukaz Prezidenta Ukrainy «Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 8 chervnya 2012 roku «Pro novu redaktsiiu Stratehii natsionalnoi bezpeky Ukrainy» vid 08 chervnia 2012 r. № 389/2012 [Decree of the President of Ukraine «On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated June 8, 2012 «On the new Strategy of National Security of Ukraine» dated June 8, 2012 No. 389/2012]. (2012). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/389/2012/paran18#n18>
4. Ukaz Prezidenta Ukrainy «Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 6 travnia 2015 roku «Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy» vid 26 travnia 2015 r. № 287/2015 [Decree of the President of Ukraine «On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated May 6, 2015 «On the Strategy of National Security of Ukraine» dated May 26, 2015 No. 287/2015]. (2015). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> [in Ukrainian].
5. Sytnyk, H. P. (2010). Derzhavna polityka ta osnovy stratehichnoho planuvannia zabezpechennia natsionalnoi bezpeky [State Policy and Fundamentals of Strategic Planning for National Security]. In: *Kontseptualni zasady zabezpechennia natsionalnoi bezpeky Ukrainy – Conceptual principles of ensuring national security of Ukraine*. (Part 3). Kyiv: NAPA (208 p.) [in Ukrainian].
6. Reznikova, O. O. (2018). Osoblyvosti formuvannia derzhavnoi polityky za pryntsypany natsionalnoi stiiikosti [Features of the state policy development based on the principles of national resilience]. *Visnyk Lvivskoho universytetu – Bulletin of Lviv University*, 18, 349–353 [in Ukrainian].
7. Reznikova, O. O. (2018). Zabezpechennia natsionalnoi bezpeky i natsionalnoi stiiikosti: spilni rysy i vidminnosti [Providing national security and national resilience: common features and differences]. *Visnyk Lvivskoho universytetu – Bulletin of Lviv University*, 19, 170–175 [in Ukrainian].
8. Horbulin, V. P., & Kachynskiy, A. B. (2010). *Stratehichne planuvannia: vyrishennia problem natsionalnoi bezpeky [Strategic planning: solving national security problems]*. Kyiv: NISS [in Ukrainian].
9. Commitment to enhance resilience. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Warsaw, 8-9 July 2016. (n.d.). *www.nato.int*. Retrieved from https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133180.htm?selectedLocale=en [in English].
10. Allies move forward on enhancing NATO's resilience. (n.d.). *www.nato.int*. Retrieved from https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_135288.htm?selectedLocale=en [in English].